

ПАРАДИГМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ

Звернення до дослідження парадигми епохи постмодерну викликано необхідністю усвідомлення шляхів подальшого розвитку кримінального права в сучасних умовах його оптимізації. Немає ніяких сумнівів у тому, що поспішне, безсистемне корегування кримінально-правових встановлень тільки зашкодить зміцненню режиму законності і правопорядку в Україні. Таким чином, пошук відповіді на питання: що виступає змістом парадигми сучасного стану розвитку української культури і права, як її невід'ємної частини, взагалі і кримінального права зокрема має не тільки значне теоретичне, але й практичне значення. Автор вважає, що пошук відповіді на поставлене запитання повинен здійснюватися за умови визнання того, що культура характеризується, як мінімум, ознаками бінарності, тобто структурним елементом культури поряд з іншими елементами є право. Крім того, формування парадигми у праві як зразка, який передає всю багатомірність суттєвих ознак права на певному етапі його розвитку, здійснюється на засадах спадкоємності, а тому визначення парадигми вимагає звернення до попередніх етапів розвитку права.

Метою даної публікації є визначення парадигми стану кримінального права в умовах сучасності шляхом застосування культурологічного підходу і метода історизму.

Періодизація як форма теоретичного осмислення основних етапів становлення та розвитку культури характеризується визначеністю хронологічних рамок формування і розвитку окремих відрізків культурологічного процесу, протяжність кожного з яких залежить від принципу періодизації. Беручи до уваги, що предметом дослідження виступає субкультура правового характеру, видається можливим провести її аналіз на підставі відображення в *cultura juris* елементів рефлексії людини у культурному бутті окремого історичного етапу існування людства. Для досягнення поставленої мети досить вдалою є періодизація з виділенням етапів *премодерн*, *модерн*, *постмодерн*. Для традиційної шкали періодизації вказані історичні етапи культурного розвитку відповідають Стародавньому світу, середньовіччю та Новому часу [1, 6-7]. Враховуючи умовність такої відповідності і розмитість меж між різними етапами еволюційного розвитку суспільства, вважається за необхідне звернутися до визначення загальних рис, що формують сутність кожного історичного етапу і його парадигми. Необхідно зазначити, що вказана періодизація свідчить про еволюційність розвитку культури, а також підкреслити, що в межах окремого його етапу поряд з адитивними ознаками існують і ті, які притаманні як попередньому, так і наступному етапу розвитку, оскільки еволюція передбачає природний перехід від одного ступеня розвитку культури до іншого. Таким чином, в межах окремого культурологічного етапу виникає ситуація, коли поступовість «революціонізації» проглядає в окремому рівні розвитку культури.

Враховуючи перманентність історичного культурного розвитку, автор вважає, що в процесі дослідження буде звернена увага не на зв'язки, які зберігаються в окремій епохальній культурі і які визначають поступовість еволюції, а на адитивні ознаки в системі їх відображення на досліджувану галузь права — кримінальне право.

Культура періоду *премомодерну* характеризується відсутністю жорсткої диференціації людини від оточуючого її світу, оскільки людина тільки почала усвідомлювати себе в ролі елемента об'єктивного буття. Зміст взаємовідносин людини з природою може бути охарактеризований формулою «природа в людині і вона в природі». Світогляд людини *премомодерну* спрямований на перші спроби власної рефлексії і визначеності відносно місця її в оточуючому світі, причому цей світ обмежується виключно природними явищами і не поширюється на соціальні зв'язки, частиною яких людина себе поки що не усвідомлює. Таким чином, все свідоме буття людини пронизано змістом її протиборства з природними силами, за якими визнавався трансцендентний характер, і який визначає як внутрішнє буття людини, так і його зовнішні прояви. Суспільність людини *премомодерну* визначається її колективізмом, який не несе характер усвідомленої реальності, а є результатом протистояння «ворожим» силам природи. Парадигма *премомодерну* може бути визначена як «колективна самотність людини», яка тільки починає усвідомлювати зміст власного суспільного буття.

Період *модерну* ознаменовується самоусвідомленням особи в ролі самостійного та автономного елемента об'єктивної дійсності, яка є «не тільки актором, але й автором своєї власної драми». Визначальний елемент *модерну* — Просвітництво, створило уявлення про можливість розбудови щасливого майбутнього і таке щастя в повному обсязі залежить від самої людини. На відміну від *премомодерну*, людина *модерну* звертається не до минулого, в якому вона знаходила відповіді на власні запитання, а дивиться у майбутнє, формуючи власний Розум, який, за світоглядом метафізиків *модерну*, є наймогутнішим засобом для вирішення тих проблем, які постануть перед людством. Парадигмою *модерну* є поодинокі людина, яка кидає виклик природі й існує за принципом «життя не підконтрольне ані природі, ані Богу, а тільки Людині». На підставі власної самооцінки людина *модерну* вбачала за необхідне змінювати як природу, так і суспільство, спираючись виключно на власні уподобання і на власний розсуд, не враховуючи об'єктивні закономірності людського буття.

Епоха *модерну* закінчилась, коли людина усвідомила, що її відрив від природи був хвалькуватим і не завжди обґрунтованим. Наступна епоха — епоха *постмодерну* визначається парадигмою критицизму, що спрямовується на ризиковане дослідження не тільки оточуючого буття, але й тих процесів, які відбуваються в самій людині, ставлячи навіть під сумнів «святу святих» *модерну* — розум людини та підвалини розумової діяльності. Культура *постмодерну* орієнтує людину на здійснення порівняння і пошук відповіді на виникаючі запитання, спираючись виключно на власний досвід з його коригуванням на засадах змін сьогодення. Розвиток наукомістких технологій (мультимедійних, біо-

генних) створює передумови для формування віртуального буття людини, яка замінює соціальні зв'язки на періодичне контактування з представниками «собі подібних». Постмодерн — епоха «безособистісних» відносин, принципові ознаки яких знаходять відображення в культурі людини постмодерну.

Вказані ознаки епохального характеру не могли не відбитися на розвитку права, у відповідних умовах створивши підґрунтя для формування права премо-модерну, модерну та постмодерну. Дослідження загальних особливостей становлення правових систем у період існування окремих історичних етапів розвитку культури дає змогу більш детально проаналізувати природу, фундаментальні підвалини та логіку формування кримінального права.

Виникнення права епохи премо-модерну відбувалось на підставі феноменізації окремих соціальних інститутів, які склалися в період самоусвідомлення людини та формування її природної окремоті. Формування кримінального законодавства традиційно пов'язується з виникненням і широким застосуванням «архаїчних першонорм», серед яких особливе місце займають табу і таліон. З терміном табу традиційно пов'язується найбільш стародавня вимога до всіх суб'єктів не вчиняти дії, яким приписувався аморальний та суспільно небезпечний характер, оскільки джерела формування табу мають персоніфікований характер і пов'язуються з діяльністю предків. Предки за допомогою табу створюють певний збалансований між людиною і оточуючою природою порядок, який може бути порушений вчиненням заборонених дій. Наслідки порушення табу оцінюються як певна катастрофа, яка породжується порушеним паритетом. Таким чином, табуальні заборони носять всеоб'ємлючий та абсолютний характер і не мають виключення, оскільки апеляція спрямовується до предків, відсутність яких унеможлиблює вирішення спірних питань.

Епоха модерну визначається формуванням у людини в умовах рефлексії розуміння власної самобутності, з одного боку, і відокремленості — з іншого, з подоланням традиційного для премо-модерну розуміння людини як істоти з загальними людськими якостями. Парадигма модерну формується в умовах самовизначеності особи і намаганням перервати той еднаючий зв'язок, який створювався в період необхідності протистояння «недружнім» природним проявам. В епоху модерну особа відмовляється від отожднювання себе з іншими «собі подібними» і звертається до тих власних якостей, які свідчать скоріше про власну унікальність, ніж про відповідність іншим суб'єктам соціального буття.

Модерн формується на підставі принципів, які визначають природу відповідного типу розвитку культури і включають в загальному вигляді такі положення, як:

- спрямованість на визначення і розбудову єдиної системи культурних норм;
- єдиним критерієм знання вважається істина;
- визначальною сферою розвитку культури визнається наука;
- суттєве визнається підвалиною дійсності [2, 80–81].

Епоха модерну не могла не накласти на кримінальне право свого особливо-го характеру, що знайшло відображення у формуванні принципу індивідуалі-

заці покрання й орієнтації від фактично необмежених форм покрання до чітко визначених, з урахуванням характеру злочинного діяння. Індивідуалізація епохи модерну приводить до відмови від колективних форм відповідальності й орієнтації на пошук особистих форм впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Однак парадигмою епохи модерну є етатистський погляд як на злочин, так і на відповідальність за його вчинення. Злочинне діяння розглядається як протиправна поведінка, що спрямована на завдання шкоди соціальним цінностям, які знаходяться під охороною держави. Відповідно, реакція держави на такі діяння у формі кримінального покрання спрямована на відновлення завданої шкоди саме державі з відстороненням потерпілої особи навіть не на другий план.

Як вже зазначалося, культура епохи постмодерну будується на антропоцентричних засадах, оскільки погляд людини постмодерну звернений скоріше в себе, ніж навколо себе. Розвиток культури і науки дає людині достатньо інформації про оточуючий її світ в залежності від того, на чому вона фокусує свій погляд. Тому людина епохи постмодерну концентрується на рефлексії як власного становища в системі соціальних цінностей, так і власної поведінки, в тому числі і кримінального характеру.

Обсяг наукової статті не дає можливість звернутися до всіх проявів парадигми кримінального права в епоху постмодерну, однак автор вважає за необхідне наголосити на двох її аспектах. По-перше, напрямок антроподицеї вимагає в основі причин вчинення злочинів розглядати саме антропологічний фактор. Автор поділяє погляди, згідно з якими у підґрунті більшості злочинних діянь, в тому числі і необережних, знаходиться бажання і прагнення особи задовольнити власне EGO, яке має різноманітні прояви: від потурання власним егоїстичним нахилам вітальної природи (задоволення пристрасті, прагнення необумовленого власною діяльністю збагачення та ін.) до досягнення соціально позитивних цілей, однак через застосування протиправних засобів. Метою задоволення власного EGO є бажання людини пережити духовний підйом, але не внаслідок вчинення суспільно позитивних дій, які спрямовані на отримання загально позитивного результату і вчинення яких є більш довгим шляхом до отримання результату, ніж той, який прокладається вчиненням злочину. По-друге, адекватна відповідь на вчинення злочину повинна мати чітко визначений, особистий, «крапковий» характер, який спрямовується на відновлення «дозлочинного» стану особи, який характеризувався критичним відношенням до можливості потуранню власному EGO будь-яким, в тому числі і злочинним, шляхом.

За зазначених підстав втрачає сенс безпосередня і безумовна охоронна функція кримінального права, яка виражається у формі кримінального покрання, спрямованого на відплату суб'єкту, що допустив у власній поведінці дії, заборонені кримінально-правовими нормами. Відволікання особи від спрямованості її поведінки на задоволення егоїстичних проявів повинно здійснюватися на засадах застосування заходів виховного, медичного, лікувального, відновлювального, цивільно-правового, однак не карального характеру. Трансгресивні (нама-

гання переступити межу допустимої поведінки), регресивні (інстинктивний вибір поведінки на вітально-неусвідомлюваних засадах), агресивні (злочинна поведінка розглядається як самоціль), дигресивні (намагання досягти соціально-позитивної цілі супроводжується відволіканням особи від встановленого еталону) моделі поведінки можуть коригуватися лише на умовах усвідомлення особою недопустимості вибору такого варіанта поведінки, що відсторонює необхідність призначення покарання на другий план, концентруючись виключно на випадках рецидивної злочинності.

На підставі зазначеного уявляється можливим переглянути традиційну структуру характеристик і форм кримінальної відповідальності як унікальної і єдиної відповіді з боку держави на вчинений злочин, чим і обґрунтовується формулювання нової парадигми кримінального права, парадигми антропоцентричного характеру.

Література

1. Лук'янець В. Наука в інтер'єрі постмодерну // Філософська думка. — 2005. — № 1.
2. Разин В. М. Культурологія. — М., 1999.

УДК 351.777/778

О. О. Сурілова

СВІДОМЕ СПОЖИВЧЕ ПОВОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ПРАВА

У наш час збереження й відновлення навколишнього середовища, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, гарантування екологічних прав громадян стало однією з основних політичних, економічних, соціальних, проблем. Права людини й навколишнє природне середовище визнані як фундаментальні цінності [1, 5]. Зростає значення забезпечення екологічно грамотної поведінки людей і правової бази її регулювання, основою якого повинне стати формування екологоправової культури й екологічної правосвідомості, що у свою чергу передбачає не тільки знання екологічних прав, але й усвідомлення обов'язків по охороні природи й здоров'я громадян. Саме низький рівень екологічної культури розглядається як одна з основних причин порушення екологічного законодавства [2, 8].

Екологічна культура передбачає відповідальне ставлення до природи, навколишнього середовища, здоров'я відповідно до правових приписів і моральних норм, прийнятих у суспільстві. Низький рівень екологічної культури є причиною нераціонального, виснажливого використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, споживчого ставлення до природи. Для того щоб змінити ситуацію, необхідно зробити переоцінку цінностей, від споживчого, руйнівного ставлення перейти до усвідомленої споживчої поведінки, що